

15. Sujkowska-Sobisz Katarzyna, Wyrwas Katarzyna, Dwa typy kontaminacji gatunkowych, [w:] Danuta. Ostaszewska (red.), Gatunki mowy i ich ewolucja, t. 2, Gatunek i tekst, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2003, 448 s.
16. Wierzbicka Anna, Język – umysł – kultura: wybor prac/ Jerzy Bartmiński (red.), Warszawa: Wydawnictwo PWN 1999, 592 s.
17. Wilkoń Aleksander, Typologia odmian współczesnej polszczyzny, Wyd. 2 popr., Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2000, 108 s.
18. Wilkoń Aleksander, Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu, Krakow 2002, 304 s.
19. Witosz Bożena, Lingwistyka a problem gatunkow mowy, [w:] Władysław Lubaś (red.), Socjolingwistyka 14, Krakow: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN 1994, 172 s.
20. Witosz Bożena, Genologia lingwistyczna, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2005, 261 s.
21. Wojtak Maria. Modlitwa ustalona - podstawowe wyznaczniki gatunku, [w:] Jan Adamowski, Stanisława Niebrzegowska (red.), W zwierciadle języka i kultury, Lublin: Wydawnictwo UMCS 1999, 539 s.
22. Wojtak Maria, Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe, [w:] Danuta Ostaszewska (red.), Gatunki mowy i ich ewolucja, t. 2, Tekst a gatunek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004, 448 s.
23. Zaśko-Zielińska Monika, Przez okno świadomości. Gatunki mowy w świadomości użytkowników języka, Wrocław 2002, 179 s.

ПРИМІТКИ

1. В польській генології прихильницею такого розуміння жанру є передусім Анна Вежбіцка.
2. Див. Lohfink Gerhard, Rozumieć Biblię. Wprowadzenie do krytyki form literackich, Warszawa 1987.

Одержано редакцією 27.02.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

УДК 81'272

В. І. Шульгіна

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК ІНФОРМАЦІЙНА КАТЕГОРІЯ

У статті розглядається співвідношення категорії експресивності і категорії інформативності. На тлі виявлення їх спільних і специфічних властивостей з'ясовується їх видо-родова залежність, тобто автор розглядає експресивність як різновид категорії інформативності.

В статье рассматривается соотношение категории экспрессивности и категории информативности. На фоне выявления их общих и специфических характеристик устанавливается их видо-родовая зависимость, то есть автор рассматривает экспрессивность как разновидность категории информативности.

The article deals with expressiveness category and self-descriptiveness category coocelation. Their aspectual aspectual-geuder dependence on the bachground of their common and specifie peculiarities has been clarified, i.e. the author cousiders expressiveness as a variety of self-descriptiveness category.

Поняття інформативності в лінгвістичній літературі часто використовується поряд з поняттям експресивності (щоправда, найчастіше в некатегорійному значенні).

Ще в епоху Відродження інформативність і експресивність були функціонально розведеними: беземоційною (інформативною, науковою) мовою вважалася латина, в той час як експресивність мала передаватися національними мовами Європи [див.: 12, с. 20].

Експресивність мови давно стала об'єктом різноаспектної уваги лінгвістів (Г. М. Акімова, Т. М. Беляєва, О. Х. Востоков, Є. М. Галкіна-Федорук, Н. А. Гастілене, В. Д. Девкін, Е. М. Кузнецов, В. А. Маслова, Г. Г. Матвеева, М. В. Нікітін, В. М. Русанівський, Є. В. Сидоров, А. П. Сквородніков, В. І. Шаховський, Е. І. Шендельс та ін.).

На сучасному етапі розвитку лінгвістики **актуальним** є погляд на експресивність як на явище комунікації, що вступає в певні співвідношення з інформативністю. Аналіз цих співвідношень є **метою** нашого дослідження.

В енциклопедії “Українська мова” експресивність тлумачиться як “властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Як семантико-стилістична категорія експресивності виявляє зв'язок з емоційністю, логічною оцінністю, стилістичним значенням, проте не ототожнюється з названими поняттями” [17, с. 170].

Експресивність сприймається як двопланова сутність, що розглядається, з однієї сторони, як ознака інтенсифікації значення слів “за шкалою зменшення та збільшення різних денотативних і конотативних ознак, зокрема, логічного змісту, оцінок і емотивності”, а з другої, – ототожнюється “з одним з конотативних відтінків семантики мовних одиниць поряд з емоційністю, оцінкою й функціонально-стилістичною забарвленістю”, що виявляється на різних рівнях мови. Тобто експресивність, як і інформативність, сприймається і як властивість мовної одиниці, адже експресивність властива не лише словам, а й іншим одиницям мови), і як різнорівнева семантична категорія. Функціонально-семантичне поле експресивності – представлене у мові різноманітними формами виявлення на усіх рівнях мови [див. 14, с. 139–140].

Найбільш широко представлена лексична група експресивних засобів, що об'єднує лексеми певного психологічного навантаження; “емоційно марковані” лексеми (пестливе, зневажливе, доброзичливе, іронічне тощо); слова-конфліктогени, до яких відносять: слова-образи (*негідник, дурень, лобуряка* тощо); слова, що виражають категоричність (*завжди, ніколи, все, ніхто* тощо); слова-насмішки (*мямля, очкарик, дистрофік, коротун, лопухий*) [13, с. 105].

Останнім часом особлива увага приділяється експресивному синтаксису [2; 18; 16; 19], основними структурами якого, крім загальновідомих (зміна порядку слів, еліпсис, парцеляція, приєднання, повтори, градація, варіювання актуального членування тощо), визначаються порушення і злам граматичної структури речення, незавершені, перервані конструкції, введення формальних елементів вираження емоцій – часток, вигуків, інтенсифікаторів; інверсії, сегментації [2; 18]; конфліктогенні вислови, до яких відносять: вислови, що виражають негативне ставлення (*я тебе ненавиджу, я не хочу з тобою говорити, ти мені противний*); вислови-порівняння (*як скотина, як свиня, як папуга* тощо); вислови, що виражають недовіру (*ви мене обманюєте, я вам не вірю, ви не розбираєтесь*); вислови-загрози (*ми ще зустрінемося, я вам це ще пригадаю, ти ще пожалкуєш*); вислови-повеління (*ти повинен, ви зобов'язані* тощо); вислови-звинування (*ви все зіпсували, ви брехун, ти у всьому винен*) [13].

Дослідник експресивного синтаксису А. П. Сквородніков, крім вказаних засобів експресії синтаксичного рівня, додає ще й антиеліпсис (повтор, корелятивний еліпсис) та усичення (незавершеність структури) [16, с. 5–8]. Усі експресивні синтаксичні засоби А. П. Сквородніков виділяє в мікросистему синтаксично-стилістичного підрівня, що має свою власну структуру, оскільки, взяті в сукупності, ці явища виявляють дві фундаментальні ознаки системи: елементи і зв'язки (відношення) [16; 19].

Актуальність дослідження “емоційного синтаксису”, тобто особливих структур, які передають не лише основний зміст повідомлення, а й емоційно-оцінне ставлення до предмета думки, підкреслював ще Ш. Баллі: “Оскільки синтаксичні явища є чисто

формальними мовними засобами, немає ніяких підстав думати, що вони не можуть виражати ту чи іншу форму почуття так же, як вони виражають різні форми думки» [5, с. 298].

Щодо локалізації у межах мовленнєвої одиниці засобів передачі експресивності, то вважається, що існує “тенденція до препозиції модально-емоційно-оцінного компонента відносно диктального, що розкриває суть події” (вигуки, пестливі чи лайливі слова, звертання), де вони допомагають привернути увагу співрозмовника, створити певний «настрій» [6, с. 645–646]. Ще одним місцем локалізації експресивних одиниць є кінець висловлення або надфразової єдності, “де вони немов би завершують висловлення, резюмують сказане, ставлять крапку, роблять подальше мовлення непотрібним”. Така емоційно-оцінна рамка розцінюється В. Г. Гаком як “психологічний кадр висловлення, який може знаходити своє вираження різними засобами і в різних місцях висловлення або тексту» [7, с. 647].

Беручи до уваги панівну функцію в структурі інформативності саме концептуальної інформації, вважаємо, що деякі з названих засобів здатні передавати не лише експресивну інформацію, а й концептуальну (повтори; актуальне членування речення, порядок слів, приєднувальні конструкції тощо). В. Г. Гак відзначає функцію компенсації інформаційної недостатності, притаманну емоційно-оцінним засобам мови, які «дозволяють зрозуміти слухачу позицію чи реакцію мовця, якщо навіть той не дає достатньої інформації, і, з іншого боку, «витрачати менше слів» самому мовцю» [6, с. 647].

Крім названих власне лінгвістичних засобів передачі експресивності, до функціонально-семантичного поля експресивності як комунікативної категорії входять засоби паралінгвістичної та суперлінгвістичної групи.

Просодична група експресивних засобів представлена інтонацією та темпом мовлення.

Переважна більшість дослідників інтонації визнають за нею пріоритетність у реалізації експресивної функції, комунікативної. При цьому експресивна функція інтонації найчастіше поєднується з модальною, тобто відзначається пряма залежність між емоційністю і категорією модальності, що пояснюється неможливістю роз’єднання у мовленні власне емоційних і логіко-емоційних відношень [див. 4, с. 23].

Таким чином, інтонація може розглядатися як один з засобів передачі не лише емоційної інформативності, а й інформативності модальної. Модальна інформативність сприймається дослідниками як частина коннотації (ставлення мовця до повідомлення) [9, с. 269].

Г. В. Колшанський, вважаючи, що “елементи конотації є таким же складовим елементом системи, як самі елементи та їх взаємозв’язок”, зауважував, що “вся сфера експресивної інтонації функціонально не входить у внутрішню структуру мови, а є елементом надбудови і не входить до власне лінгвістичної проблематики” [10, с. 27].

До *паралінгвістичних засобів експресивності* відносяться міміка, жести (їх кількість), пози, стиль експресивної поведінки.

Так, наприклад, психологами встановлено, що крім нейтрального, існує сім основних виразів обличчя – конфігурацій міміки, які відповідають семи основним емоціям – щастя, здивування, страх, страждання, гнів, відроза чи презирство і інтерес (зацікавленість) [див. 20]. При цьому на обличчі людини виділяються найбільш інформативні засоби передачі певних емоцій. Ними є брови і зона навколо рота.

Цікавим є спостереження американських дослідників щодо максимальної інформативності засобів передачі експресії людського обличчя при передачі правдивої інформації і їх мінімальної інформативності – при передачі інформації неправдивої [21].

Засоби паралінгвістичної групи виступають переважно як засоби підсилення експресивності, що передається власне засобами мови.

Розрізнення когнітивних (концептуальних) і експресивних (емотивних) елементів у мові висловлювалося як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці (В. Г. Адмоні, Ш. Баллі, В. В. Бабайцева, Г. В. Колшанський та ін.).

Виділення категорій інформативності та експресивності можна пов’язати з думкою Г. В. Колшанського про двоярусність, дворівневість кожного висловлювання, “першим з

яких є інформація, а другим – оцінка цієї інформації суб'єктом”. Дихотомію поняттєвої і оцінної сфер як двох планів змісту мови Г. В. Колшанський переносить і на “роздвоєння мовленнєвого мислення” у науковій і художній мові, коли науковій мові приписується функція вираження нейтральних понять, а художній – функція вираження експресії, емоцій, образів з посиланням на існування начебто логічного і образного мислення” [11, с. 120]. На нашу думку, така диференціація лише шкодить комплексному сприйняттю мовних одиниць, у кожній з яких реалізується як концептуально-логічна, так і експресивна складова інформативності, хоча рівень реалізованості кожної з них у різних умовах функціонування є різним: то з пріоритетністю першої (у мовленнєвих одиницях наукового та офіційно-ділового стилів), то з особливою актуалізацією суб'єктивної експресії автора (у мовленнєвих одиницях художнього та розмовного мовлення).

Твердження В. В. Бабайцевої про такі семантичні ознаки речення, як здатність виражати думки і почуття [4, с. 58] є підтвердженням тези про реалізацію у мовних одиницях різних типів інформації.

А щодо думки Г. В. Колшанського про те, що “в один вислів неможливо вмістити відразу 2 висловлення”, то, виходячи з його ж тези про двоярусність кожного висловлення, слід зазначити: пошук смислу висловлення під кутом зору різних аспектів (концептуального і експресивного) може дати сприйняття однієї й тієї ж форми як двох різних висловлень, що несуть різний смисл, адже “мовний знак може бути наділений різною експресивною характеристикою в різних реченнях” [15, с. 146].

Пріоритетність категорії експресивності над категорією концептуальності, тобто набуття категорією експресивності статусу ядерного компонента інформативності, спостерігається переважно в усній формі мовлення. Але в деяких стилях психологізм, емоційність характеризує і писемну форму. До цих стилів належать стиль художньої літератури, публіцистика, епістолярний стиль, окремі жанри офіційно-ділового стилю (листи-запрошення, листи-рекламації тощо).

Однак кожне висловлення, до якого б стилю воно не належало, характеризується взаємодією концептуальної і експресивної інформації, хоч і вираженою в різній мірі. Про цю взаємодію В. Г. Гак писав: “У всіх випадках емоційний аспект, накладаючись на об'єктивно-комунікативний аспект висловлення (тобто на його номінативний аспект), підкріплює його” [6, с. 645–646].

М. М. Дудник у результаті аналізу співвідношення денотативної та конотативної інформації у публіцистичному тексті робить такі висновки: “Саме експресивність як феномен прагматичний, семантичний, стилістичний активізує мовленнєві процеси, спрямовані на активізацію комунікативної мети і посилення впливу. Експресивність публіцистичного тексту утворюється не тільки за рахунок елементів мови, які несуть конотативну інформацію, але й за рахунок їх інтеграції із предметно-поняттєвим змістом цілого тексту. Суть відносин предметно-поняттєвого та інтелектуального з експресивно-афективним полягає в тому, що афективне та експресивне не є факультативним виявом інформаційних можливостей мовного знака, а планомірним, регулярним нашаруванням на предметно-поняттєвий зміст” [8, с. 15].

Незважаючи на те, що “форми вираження емоцій мають психофізіологічну основу і в цьому розумінні є загальнолюдськими” [9, с. 51], у лінгвістичній літературі відмічається і індивідуальне, суб'єктивне сприйняття елементів експресивності: “Стилістичне забарвлення одного й того ж слова для різних людей буде різним, в залежності від їх психологічних параметрів. Більшість дослідників (Т. Г. Винокур, Г. М. Складєвська, Л. І. Рахманова, Г. Ф. Митрофанов, Т. В. Матвєєва) вважають, що принцип інтуїтивності не забезпечує в процесі стилістичної кваліфікації об'єктивної єдності і послідовності відображення конотативної семантики експресивів за допомогою позначок у словниках” [1, с. 5].

Крім індивідуалізованого характеру сприйняття засобів експресивності, спостерігається ще й залежність їхньої специфіки від національно-етнічних особливостей ментальності народу, що є носієм тієї чи іншої мови. Так, наприклад, існують спостереження, що для української мови “характерною є наявність пестливих форм навіть у

слів загальнонегативної семантики (*воріженьки*). На відміну від російської, українській мові не притаманне формальне вираження конотацій нехтування, зневажливості та іронії. Ці мовні факти свідчать про суттєві психологічні відмінності двох близьких народів, про більший позитивізм українців порівняно з росіянами...” [7, с. 71–72].

Дослідження конотативної інформації у текстах французької публіцистики виявляють на морфологічному рівні випадки стилістичного використання артикля, навмисне невикористання артикля із абстрактними іменниками, застосування деяких експресивно забарвлених часових форм дієслів та розмовних скорочень тощо [8, с. 15]. Особливо яскраво національний колорит кожної мови відбивається в такому засобі передачі експресивності, як ідіоми, які «не стільки описують навколишній світ, скільки інтерпретують його, виражаючи суб’єктивне і, як правило, емоційне ставлення носія мови до дійсності” [7, с. 88].

Врахування національних особливостей представлення засобів експресивності, а також особливостей індивідуального їх сприйняття конкретним адресатом (читачем) є обов’язковою складовою при розгляді експресивності як властивості мовленнєвої одиниці.

Таким чином, експресивність і інформативність мають певні спільні характеристики – вони можуть інтерпретуватися в когнітивно-комунікативному аспекті, по-перше, як семантична категорія мови (когнітивно-лінгвістична категорія) і, по-друге, як властивість мовленнєвої одиниці (комунікативна категорія).

При цьому експресивність слід сприймати як один з виявів інформативності, адже експресивні мовні засоби є яскравими носіями інформації про психологічний стан адресанта (автора), про його психологічні характеристики, емоційні інтенції його мовлення тощо.

Експресивність як семантична категорія мови є одним з важливих складників категорії інформативності, яка пов’язана з інформативною функцією мови в цілому.

У структурі інформативності експресивність виступає поряд з концептуальністю і модальністю. Їх функція одна – обслуговувати процес комунікації, але сфери функціонування не тотожні. Якщо експресивність виявляється як категорія власне когнітивно-лінгвістична і комунікативна, що поза межами комунікації більше ніде не виявляється, то вияв концептуальності у сфері спілкування – це лише один з можливих її виявів у природі взагалі.

Складовими *експресивності як властивості мовленнєвої одиниці (комунікативної категорії)* виступають емотивність, оцінність, волюнтативність. Їх дослідження вимагає уваги до залежності мовних способів вираження експресивності від національно-етнічної специфіки певної мови та індивідуальних особливостей сприйняття засобів експресивності окремими її носіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамчук О. В. К проблеме стилистического маркирования коннотативной семантики просторечия в современных толковых словарях / О. В. Абрамчук, Т. Е. Иванец // Матеріали шостої міжнародної наукової конференції «Мова и культура» в п’яти томах. Т. II.: Культурологический аспект языка – К. : Collegium, 1998. – С. 5–7.
2. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса / Александрова О. В. – М. : Высш. школа, 1984. – 210 с.
3. Антипова А.М. Система английской речевой интонации / Антипова А.М. – М. : Высш. школа, 1979. – 131 с.
4. Бабайцева В. В. Структурно-семантическое направление в современной русистике / В. В. Бабайцева // Филологические науки. – 2006. – № 2. – С. 54–64.
5. Балли Ш. Французская стилистика / Балли Ш. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. – 395 с.
6. Гак В. Г. Языковые преобразования / Гак В. Г. – М. : «Языки русской культуры», 1998. – 763 с.
7. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / І. О. Голубовська.– К. : Логос, 2004. – 284 с.

8. Дудник М. М. Співвідношення денотативної та конотативної інформації при перекладі (на матеріалі текстів публіцистичного стилю) / Дудник М. М. – АКД, К., 2001. – 19 с.
9. Зиндер Л. Р. Общая фонетика / Зиндер Л. Р. – М. : Высш. школа, 1979. – 312 с.
10. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Колшанский Г. В. – М. : Наука, 1974. – 81 с.
11. Колшанский Г. В. Соотношение объективных и субъективных факторов в языке / Колшанский Г. В. – М. : Наука, 1975. – 230 с.
12. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Непийвода Н. Ф. – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – 303 с.
13. Панкратов В. Н. Манипуляции в общении и их нейтрализация: Практическое руководство / Панкратов В. Н. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2000. – 208 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Селиверстова О. Н. Значение слова и информация / Селиверстова О. Н. // Теория речевой деятельности. – М., 1968. – С. 130–153.
16. Сковородников А. П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка / Сковородников А. П. – Томск : Издательство Томского университета, 1981. – 255 с.
17. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – К. : Вид-во “Укр. енциклопедія”. – 2004. – 821 с.
18. Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации / Цеплитис Л. К. – Рига : Зинатне, 1974. – 272 с.
19. Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства языка и речевые ошибки и недочеты / [под ред. А. П. Сковородникова]. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 480 с.
20. Argule M. The psychology of interpersonal behavior. Harmondsworth, 1983.
21. Waid W.M., Orne M.T. Cognitive social and personality processes in the physiological detection of deception//Adv. Exp. Soc. Psychol. / Ed. by L. Bercovitz. New York, 1981, Vol. 14, P. 61–106.

Одержано редакцією 25.03.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАМІТКИ

УДК 811.111'25:811.161.2

Т. А. Оришечко

ДОДАВАННЯ ТА ВИЛУЧЕННЯ ВИГУКІВ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядаються явища додавання та вилучення вигуків в англо-українському художньому перекладі, причини та правомірність їх застосування. Ці трансформації можуть бути доцільними прийомами перекладу за умови врахування їхньої ролі і функцій вигуків в оригіналі та всіх прагматичних, семантичних і стилістичних параметрів вихідного тексту.

Ключові слова: додавання, вилучення, вигуки, англо-український художній переклад

В статье рассматриваются явления добавления и опущения междометий в англо-украинском художественном переводе, причины и правомерность их использования. Эти трансформации могут быть уместными приемами перевода при условии учета роли и функций междометий в оригинале и всех прагматических, семантических и стилистических параметров исходного текста.

Ключевые слова: добавление, опущение, междометия, англо-украинский перевод